بایەخی هەڵبەست بۆ منداڵان

● ئیبراهیم ئەمین باڵدار ●

پێشەکی:

ئەم ووتارە بۆ مامۆستایان و ئەدیبانە.. بۆ باوك و دایك و رۆشنبیرانە.. بۆ گشت ئەوانەیە کە پەیوەندی‌یان بە فێرکردن و پەروەردەکردنی منداڵانەوە هەیە، بە تایبەتی منداڵانی پلەی سەرەتایی.. هەنگاوێکە بۆ خۆشەویست کردن و گەشەپێکردنی ئەو زمانە رەسەنە پڕ سۆزو ئاوازەمان کە لەگەڵ شیری دایکمان پێی گۆش کراوین ـ ئەو زمانە رەوانە پوختەیەی کە وا لە ناو نەریت و، ویڵ و، ئاوات و، بەسەرهاتی گەلەکەمانا خەملاوەو، هەمیشە وەك گۆرانی‌یەکی خۆش، لە دڵ و دەروونمانا دەزرنگێتەوەو دەنگ دەداتەوە.. زمانێك کە لەگەڵ ئەوەدا گەلێك هەنگاوی ناوە، هێشتا زۆر کوسپ و تەگەرەی لە بەردەم ماوە، بۆیەکە، وا، بێ‌ووچان، بە گوڕم و گوڕو هەڵەداوان، هەر خەریکی تەکاندانە.. بەرەو ئەو مەبەستەی کە لەم چەرخە پڕ گوڕینی خیراخیرایی‌یەدا، ببێتە هۆیەکی بەکارترو بەکەڵکتر.. بۆ پێ‌وەرگرتن و، راگەیاندن ـ پێ‌وەرگرتن، بە گوێگیرتن و خوێندنەوە.. راگەیاندنیش بە دواندن و نووسین.

لەم ووتارەدا بێجگە لەوەی کە خەریك بووین، بە شێوازێکی روون و رەوان، ئەوانەی راست و بەجێن و، بە تێ‌روانین و پشکنین، ساغ کراونەتەوە دەربارەی هەڵبەستی منداڵان بیخەینە بەرچاو، هەوڵی ئەوەشمان داوە کە ئەو راستیانە بۆ خوێنەری بەرێز روون کەینەوەو بیبەینە دڵیەوەو، هانی بدەین کە شوێنیان بکەوێت.

هەڵبەست چی‌یە؟

بە تەما مەبە هەڵبەست بەلای ئێوەوە، وەك تێڕوانینی کەسانی‌تر وابێت: ئێمەو ئێوەو، هەموو کەسانی‌تریش.. هیچمان لە یەك ناکەین.. چونکە هەر یەکەمان بە شێوەیەکی تایبەتی هەڵکەوتووە. ئێمە هەموومان، پێك هاتووی زگماکی‌و ئەو ناوەندەین کە تیا گەورە بووین، بۆیەکە هەر یەکەمان بە جۆرێکی جیاواز بیردەکەینەوەو، تێدەنوارین. لەبەر ئەوە، هەڵبەست و هەموو شتێکی‌تریش، وەك یەك نایەنە بەرچاومان.. دڵمان چون یەك بۆیان لێ‌نادات. لەگەڵ ئەوەشا بیرلێ‌کردنەوەو، تێڕوانینەکەشمان هەمیشە هەر لە گۆڕاندایە.

بەم پێیە، ڕەنگە هەڵبەست بەلای نووسەری ئەم وتارەوە شتێکی جیاواز بێت لەگەڵ تێڕوانینی یەکێکی‌تر.. بەڵام لێرەدا نووسەر لە بیروباوەڕو دڵ و دەروونی خۆی دەدوێ. بە لای نووسەرەوە، **هەڵبەست ئاوازو گۆرانی نووسراوە.. بە وتەی واتا جوانی دڵگیری ڕەوان داڕێژراوە، کە بە ڕەسەنی‌و داهێنراوی، لە بیرو هەست و، خولیاو خەیاڵێکی هەڵکەوتووانەوە هەڵقوڵاوە.. وتەی کاریگەری وەها کە بە وشەی ڕەنگینی درەوشاوە ئارایشت کراوە، وە بە سۆزو ڕەزم و (rhyzhm) ئاوازی دڵگیرەوە دەربڕاوە..** [1].

کام هەڵبەست دەمان جووڵێنێ؟

هەموو جۆرە هەڵبەستێك ئێمە ناجووڵێنێ.. ئەو هەڵبەستانەی ڕامان دەوەشێنن و بە گوڕم و تەوژم دەمان بزوێنن ـ ئەوانەن کە خۆمانیان تیادا دەبینین و تیامانا دەنگ دەدەنەوە.. نەك ئەوانەی کە لە دڵ و دەروونی کەسانی‌ترا ڕەنگ دەدەنەوە.

وتەیەك، یان وشەیەك، دەمان جووڵێنێ‌و تیامانا دەنگ دەداتەوە، کە لەگەڵ بەسەرهات و، یادگارو، خۆزگەو، باوەڕمانا پەیوەندی‌یەکی هەبێت.

هەڵبەست بۆ منداڵان

هەڵبەست بۆ منداڵانیش هۆی گەشەو شادی‌یە. منداڵان.. گشت منداڵان، پڕ بەدڵ حەز لە ئاوازو ڕەزم (rhythm ـ ئیقاع) دەکەن، ئاوازو ڕەزمی پڕ سۆزو خرۆش.. کە لە گەڵیا بکەونە سەماو جۆڵەی بەجۆش.

منداڵان بە دەم ئاوازو ڕەزمەوە دەلەنجێنەوە.. دڵشاد دەبن و دەگەشێنەوە.

هەڵبەست ئەگەر بە پێی دڵی منداڵان بدوێت، وە بە ئاوازو ڕەزمی پڕ خرۆشاندن و جووڵاندن ڕێك بخرێت، وە بە وشەی بەئاوی ڕەنگاو ڕەنگی لەگەڵ یەکا گونجاو دەربڕێت، وە بە هونەرەو چابوکی‌یەوە بخرێتە بەرگوێ، لە دڵ و دەروونی زوربەی منداڵاندا دەنگ دەداتەوە، بە قووڵی‌و فراوانی کار لە مێشك و هۆشیان دەکات، بە جۆرێك کە گەلێك تواناو خولیای وایان تێدا پەیدا دەکات کە بە ڕوونی‌و، قووڵی‌و، گەرمی، درك بە جۆرەها چەشنە جوانی بکەن و قەدریان بزانن و چێژیان لێ‌وەرگرن.

هەروەها هەڵبەستی شیرینی پڕ بەها، کانی جۆرەها توانای ڕەسەنایەتی‌و داهێنان لە منداڵاندا دەتەقێنێتەوە.

بە لای منداڵی بچووکەوە هیچ جیاوازی‌یەك نی‌یە لە بەینی شتی ڕاستەقینەو خەیاڵا، هەردووکیان چون یەك ئۆخەی بە دڵی دەکەن.

منداڵان دەتوانن شوێن خەیاڵی خۆیان بکەون و، لە سەر نووکی پەنجەی پێیان ڕاوەستن.. بۆ ئەوەی ئەو ئەستێرانە بگرن کە لە جیهانێکی وشەدا دەردەوشێنەوە ـ وشەی ڕەنگاو ڕەنگی ئاڵ و واڵای پڕ بروسکەو گڕو

کڵپە.. وشـەی پڕ لە خەیـاڵ و ئاوات و خۆزگـە..
وشەی وا کە بە لەنجەوە، لە سەر زمان گلۆر دەبنەوە،
لە مێشك و، دڵ و دەروونی منداڵاندا ئاسمانێك بۆ خۆیان
دەبیننەوە، تاکو ئەو دەمەی بە کەڵکیان دەهێنن.. بۆ ئەوەی
بیرو باوەڕێکیان پێدەربخەن، یان هەستێکیان پێدەرببڕن.

جار جاریش وشـەکـان بۆیـان دەبن بە باڵ.. پێـیـان
دەفرن بۆ جیهانێکی پڕ لە سەر سامیو، خەوبینین و،
خەیاڵ.[2]

لەبەر ئەوانەیە کە ئێستا هەڵبەست و هۆنراوە، بە هونەرو
چابوکییەکی یەکجار وەستایانەوە، لە قوتابخانەکانی وڵاتە
پێش کەوتـووەکـانـدا بەکار دەهێنرێن، بۆ هانینەدی جۆرەها
مەبـەستی فێـرکـردن و پێگـەیاندن.. هەر وەها بۆ دڵخۆش
کردن و، گەشەپێکردنی توانای قەدر زانینی جوانیو
چێژلێوەرگرتنی.

بە تایبـەتی چێـژلێوەرگـرتن، وا لە منـداڵ دەکات، کە
چەشـە ببێـت و هەوس و خولیـای زۆرەهـا ئارەزووی بە
کەڵکی تیادا گەشە بکات.

چێـژ وەرگـرتن لە شتێـك، وەك دکتـۆرستانلی جاکسون
دەڵـێت: ئەوەیـە کە بە جۆرێـك درك بە نرخی ئەو شتـە
بکەین، وامان لێبکات کە ڕاستەوخۆ هەستی پێبکەین..
لە هەمـان کاتیشـا، هەست بە پەیـوەنـدییـەکی ویـژدانی
بکـەین لەگـەڵیـا، کە پاڵمـان پێـوەنێت بۆ ئەوەی قـەدری
بزانین و، خۆشمان بوێت و، بە گەرمیو پەرۆشەوە لەگەڵیا
تێکەڵاو ببین.

هەرچـەنـدە چێـژلـێوەرگـرتـن، بە زۆری سۆزو
هەڵچوونە.. بەڵام پەیوەندیشی هەیە بە بیرلێکردنەوەوە..
پێویستیشی بە هەندێك تێگەیشتن هەیە.

لەبەر ئەوە، شتێك ئەگەر واتاکەی بە تەواوی تێبگەین،
زیاتر کارمان تێدەکات و چێژی لێوەردەگرین.[3]

فێرکردنی هەڵبەست لە قوتابخانەکانما

لەو یاسایانەی، کە هێشتا هەر باوە لە قوتابخانەکانما، بۆ
بەکـارهێنـانی هەڵبەست، لە فێرکردنی وێژەی زمانەکەمانا،
ئەوەیـە کە زۆر لە منـداڵـەکـانمان دەکرێت، بە ناچاریو،
دڵگـوشـراوییـەوە، هەڵبەستی وشك و، ڕەق و، نالەباری
شێـواو وەك تووتی، لەبـەر بکـەن و، بە ساردوسڕیو، پەلە
پەل.. بە هەناسەبڕکیو دڵەکوتێ، پچڕپچڕ، بۆ ماموستای
بڵێنەوە، بێ ئەوەی هیچ لێی تێبگەن و پێی بجووڵێن -
ئەو هەڵبەستانەی کە لە هەندێك قسەی نەستەق و، چەند
جۆرە جوانییـەکی ژاکـاوی واتـا ئاڵـۆزاو بەولاوە، هیـچ
تروسکـەو تـەزوویەکـی پڕ بـە دڵـی منـداڵیان
تیادادەرناکەوێت.

زۆر جار ڕەقـیو سەخـتـی وشـەو وتـەکـانـی
هەڵبەستەکان، یان وشکیو ساردی بیروباوەڕەکانیان، یان
جۆری کەسایەتیو، نەشارەزایی مامۆستاو، چەوتی شێوەی
دەرس وتـنـەوەکـەی، یان بە زۆر، پێلـەبـەرکـردنـی
هەڵبـەستـەکـە، دەبنە هۆی ئەوەی کە منداڵەکان سەرکوێرو
وەڕس ببن.. هەڵبـەست و گەڵێـك بابـەتی تریشیـان لەبەر
چاو ڕەش ببێت و، لە هونـەرەکـانی زمـانـداو، لە تواناکانی
بابـەتـەکـانی تریشـدا کوڵ ببن. کە بەو هۆیـەوە، گەلێـك
جار، گیـروگـرفتی فێـربوونیان وەها لێتەشەنە دەکات، کە
وایان لێدێت، قوتابخانەو مامۆستاو خوێندنیشیان لەبەرچاو
دەکەوێت و، بڕوایان بە خۆیان کەم دەبێتەوە.[4]

بۆ چارەسەرکردنی ئەم هەڵانە.. بۆ ئەوەی هونەرەکانی
هەڵبـەست بکـەین بە هۆیـەکی شیـرین و، بەکـەڵـك و،
بەکار، بۆ فێربوونی زمانمان و، شارەزابوونی وێژەمان..
بۆ ئەوەی توانـای جوانـی ناسـیـن و، قەدر زانـیـن و
چێـژلێوەرگـرتن (appreciation) لە منـداڵـەکـانمـانـا پەیـدا
بکـەین.. بۆ ئەوەی ڕێپـاکـەینـەوە بۆ تەقینـەوەی جۆرەها

بەهـرەی داهێنـانی ڕەسـەن لە ناویـانـا، لەم خاڵانـەی داهـاتـوودا دەری دەخـەین، کە چۆن بە ڕێکخستنێکی بەجێی پرۆگرامی زمان فێرکردن و، بە گۆڕینی شێوازو ڕێبازی دەرس ووتنەوە، دەتوانین ئەو مەبەستە بە نرخ و بەکەڵکانە بهێنینەدی، بە چەشنێك کە منداڵەکانمان بتواتن پڕ بەو هێزو توانایانەی تیانا خولقاوە، گەشە بکەن و، هەڵبدەن:

یەکەم:

لەو کارە گرنگانـەی کە دەبێت لە فێرکردنی هەڵبەستدا بیخەینە بەرچاو، ئەوەیە، کە بزانین منداڵان بە کام جۆرە هەڵبەست و هۆنراوە دڵخۆش دەبن، چونکە دڵخۆشکردنیان مەبەستی سەرەکیمانە.

زۆر جار مامـۆستـایـان لە باتی ئەوەی لەو منـداڵانـەوە دەست پێبکـەن کە دەرسیـان پێدەڵێن.. دەچن بۆ ئەو هەڵبـەستـانـە دەگەڕێن، کە پێیان بڵێن ـ ئەو هەڵبەستانەی کە لای خۆیان جوان و دڵگیرن.. بەو خەیاڵەی کە ئەوەی لای خۆیـان دروست و پەسـند بێـت، دەبێـت لای منداڵـەکـانیش خۆشـەویست بێت.. وە ئەگەر ئێستاش بە کەڵکیان نەیەت لەوانەیە لە دوارۆژدا سوودی لێوەربگرن، بێـئـەوەی بزانن کە ئەوەی منـداڵ تێی نەگـات و حەزی لێنەکات، بێجگە لەوەی هیچی لێفێرنابێت، لەوانەیە بە هۆیەوە سەرکوێریش ببێت.

منـداڵان ئەو هەڵبـەستـانـە فێـردەبن کە لایـان خۆشەو، هەمیشە دووبارەیان دەکەنەوە.. نەك ئەوانەی بە پێچەوانەی ویستی خۆیان، بە سەریانا دەسەپێنرێت کە بیانخوێننەوە.

وە ئەو هەڵبـەستـانـەش لەبـەر دەکـەن کە بە ڕاستیو ئارەزووی خۆیان، پڕ بە دڵ حەزیان لێدەکەن.. بۆیەکە دەبێت مامۆستا ئەو هەڵبەستانە هەڵبژێرێت کە منداڵەکان، ئێستا پێویستیانەو، پێی دڵخۆش دەبن و، دەتوانن تێیان بگـەن و ... چێژیـان لێوەربگرن.. بێئەوەی، بە پێچـەوانـەی ئارەزووی خۆیـان، زۆریـان لێبکـات کە لەبەریان بکەن.

منداڵان حەز لە هەڵبەستێك بکەن، بۆ خۆیان، بە دەم خۆشی دووبـارەکـردنی خوێندنەوەیەوە لەبەری دەکەن. ئیتر پێی ناوێت بە زۆر لێکردن لەبەرچاویان بخەین.

دووەم:

ئەو هەڵبەستانەی کە بۆ منداڵان دەشێن لەگەڵ ئەوەدا کە پێویستـە ڕوون و ڕەوان.. پڕ بزوانـدن و خەیـاڵ.. بە قولـپ و جۆش بن، دەبـێـت لەگـەڵ تەمـەن و پلەی خوێندیشیانا بگونجێن و هەمەڕەنگبن.

منـداڵان پێویستیـان زۆرە بەوەی کە گەلێـك جۆرە چەشنی هەڵبـەست تاقیبکـەنـەوە.. لەوانـەی کە بە پێی پلەی تەمـەن و شارەزاییـان، لەگـەڵ توانـای درك و، ئارەزووی دڵ و دەروونیان بگونجێت.. هەڵبەستی وەها کە بیانهێنێتە قاقای پێکەنین، یان لەگەڵ ئاوازو ڕەزم و دەنگیا بکـەونـە سەمـاو هەڵپـەڕین، یان لەو جۆرە هەڵبـەستـە چیرۆکانەی کە پێی سەرسام و واق ووڕماو ببن.. یان بە دەمیەوە بە خەیـاڵ و تێڕامـان، بکـەونـە خەوبینین.. یان شێگیـری ڕووداوە کوتـوپـڕەکـانیان ببن. هەروەها ئەو جۆرە هەڵبـەستـە خۆشـانـەش کە باسی هەڵسەوکەوتی خۆیان و، گیـانـداری ناسـراویـان بۆ بکـات، یان جوانی بە دڵی خۆیانیان، بە ئاوازو، سۆزو، بزواندنەوە بۆ دەربخات...

سێهەم:

وەك لە پێشەوە دەرمان خست، هەموو کەسێك بە پێی

سروشت و جۆری هەڵکەوتنی خۆی، هەڵبەست کاری تێدەکات و دەیبزوێنێت ئەوەی یەکێک چێژی لێوەردەگرێت و، پێی گوشاد دەبێت، لەوانەیە یەکێکی تر بە لایەوە پەشم بێت و هیچ پێی نەجوولێت.

ئەوەی لە زگماکی‌یەوە لە یەکێکا پەیدا دەبێت، لەگەڵ ئەو ناوەندەی تیادا گەورە دەبێت، وە ئەو بەسەرهات و کارەساتانەش تووشیان دەبێت، کارێکی زۆر دەکەنە سەر حەزو ئارەزووی ئەو کەسە، کە چی لە لا پەسندو جوان و خۆش بێت و، چی تریشی لە لا ناشیرین و تاڵ بێت.

چوار هەم:

دەبێت بزانین کە هەڵبەست لە پۆلەکانی سەرەتایی‌دا بۆ هەست پێ‌کردنە.. بۆ پێ‌خۆشبوون و دڵ ئاودانە.. بۆ خۆناسین و بەرەلاکردنی بەهرەی داهێنانە، نەك بۆ شی‌کردنەوەو، لێکدانەوەو، فێرکردنی ڕەوانبێژی‌و، کێش و قافیەیە.

هەست پێ‌کردن پەیدا دەبێت، نەك فێردەکرێت. منداڵان خۆیان لەو قوناخەدا بە دەم هەستی پێ‌خۆشبوونەوە، فێردەبن، کە تاکو ڕادەیەك، درك بە دەنگ‌و، ڕەمزو، ئاوازو، ڕەزم و (rhythm) کێش بکەن.

بەڵام لە دواپلەکانی ئەو قوناخەدا، وا چاکە مامۆستا، ژەم ژەم، هەندێك شتی‌تری واشیان دەربارەی هەڵبەستەکان بۆ بهێنێتە پێشەوە، کە بە هۆیانەوە بتوانن، قووڵترو فراوانتر لە هەڵبەست تێ‌بگەن و، لایان شیرین بێت و چێژی لێ‌وەرگرن.

وەك ئەوەی مامۆستا هەندێك کاتی تایبەتی تەرخان بکات بۆ ڕوون کردنەوەی بیرو باوەڕەکانی هەڵبەستەکە.. بۆ دەرخستنی جوانی‌و بەئاوی ووشەکانی.. گەرمی‌و دڵگیری سۆزو ئاوازەکانی..

بۆ ئەم مەبەستە، دوای خوێندنەوەی هەڵبەستەکە داوا لە قوتابی‌یەکان دەکات کە هەریەکەیان، چەند پرسیارێك بنووسێت دەربارەی ئەوەی هەڵبەستەکە لێی دواوە، پرسیاری وەك: (کێ، بۆچی، لەکوێ، کەی...) تاکو بە شێوەیەکی ڕەوان، بە پێی ڕادەی درك و توانایان بۆیان ڕوون بکاتەوە.[5]

پێنجە هەم:

دەبێت بزانین چۆن بە چابوکی‌و کارامەیی هەڵبەست پێش کەش منداڵان بکەین و لایان شیرین بکەین.

ئاشکرایە کە منداڵان هەر لە ساوایی‌یەوە حەز لە هەڵبەست و ئاواز دەکەن، هەڵبەست گەشەیان پێ‌دەکات ووشەیان لە لا خۆشەویست دەکات.

بەڵام هەڵبەست هەر لە خۆیەوە لای منداڵان دڵگیرو شیرین نابێت و، لە ناخی دڵ و دەروونیانا جێگیر نابێت، ئەگەر بە وەستایانە، ڕێی بۆ پاك نەکەینەوەو بە ڕوونی‌و، جوانی‌و، چابوکی بەرگوی‌یان نەخەین.

هەڵبەستێك چەند بۆ منداڵان گونجاو بێت، ئەگەر نەزانین چۆن بۆیان بهێنینە پێشەوە، لەبەرچاویان دەکەوێت.

بۆ ئەوەی بتوانین بە هونەرەوە هەڵبەست پێش کەش منداڵان بکەین، دەبێت لە پێشەوە خۆمان و ئەوانی بۆ ئامادە بکەین.[6]

أ - بۆ ئامادەکردنی خۆمان و سازکردنی شێوەی پێش کەش کردنەکەمان:

(1) دەبێت لە بیرو باوەڕی هەستیارەکە ووردبینەوەو هەست بە سۆزو، جۆش و، خولیاو، دەماخ و، خەیاڵەکانی

بکـەین و، شارەزایی لەگـەڵ شێـوازو هونـەری پێکهێنـانی وتـەکـانیـا پەیدا بکەین و، چاك تێ بگەین، ئەو مەبەستانە چین، کە هەستیارەکە بە ووشە، سرودیان بۆ دەخوێنێت و، چرایان بۆ هەڵدەگیرسێنێت.

(2) خۆمـان رابهێنین لەسـەر ئەوەی کە چۆن، لەبـەر، هەڵبـەستـەکـە، چابـوکـانـە پێش کەش بکـەین، یان بە نووسراوی بیخوێنینەوە.

بۆ ئەم مەبـەستـە واچـاکـە، بە تەنیـا، هەڵبەستەکە، بە دەنگی بەرز، چەنـد جارێـك بۆ خۆمـانی بخـوێنینـەوەو، سەرنج بدەینە خاڵبەندەکانی، کە بزانین، لە کوێدا هەناسە بدەین، یان بووەستین... لە کام جێگادا پرسیار بکەین، یان وەڵام بدەیـنـــەوە.. لە کوێ خوزگـــەو ئاوات، یان سەرسـامی پیشـان بدەین.. لە کام جێگـادا ووشـەکـە بگوشین.. چۆن دەنگ بەرز، یان نزم بکەینەوە...

(3) لە پێش کەش کردنی هەڵبەستەکەدا دەبێت خۆمانی بۆ خاوکەینەوەو، ئەندامەکانیشمان وا لێ بکەین کە لە بارو دۆخێکی تەواوا خۆیان راگرن، بەتایبەتی، ئەو ئەندامانەی کە هەنـاسـەیـان پێ دەدەین، وەك، سنگ و سەرمان، یان ئەوانەی قسەیان پێ دەکەین، وەك: زمان و هەردوو شەویلگەمان.

(4) بە ئاسانی هەناسە هەڵمژمین و، بیدەینەوەوە بە یەك هەناسەی درێژ زیاترین ووشەی واتایەك، بەسەریەکەوە دەربرین.

(5) جۆری دەنگمـان کارێکی زۆر دەکـاتـە سەر ئەوەی هەڵبەستەکە جوان و دڵ راکیش بنوێنێت، یان بزرکاو شێواو بێتـە بەرگـوێ. ئێمـە دەتـوانین بە گۆڕینی هەنـاسـەو سۆز گوڕم و چین چینـەکـانی دەنگی خۆمـان هەڵبـەستـەکـە شیـرینتر بکەین و، وا لە منداڵەکان بکەین کە بە حەزو ئاگایەکی زیاترەوە گوێی بۆ شل بکەن. لەبەر ئەوە دەبێت:

● دەنگمـان وەهـا رابهێنین کە بتـوانین هەڵبـەستەکە بە پێی واتای ووشەکان و، سۆزو هەست و نەستەکانیان، بە جۆرەها چین چینی، بەرزو نزمی دەنگ، پێش کەش بکەین.

وەکـوو ئاشکـرایـە، دەنـگ لەگەڵ هەڵچوون و دڵ گەرم بوونمانا بەرز دەبێتەوە، لەگەڵ ساردبوونەوەشمانا هێمن دەبێتەوە.

ئێمـە دەبێت دەنگمـان وەهـا تیـژ نەبێت کە لە گوێ بچـەقێت، وەهـاش پان نەبێتـەوە کە گوێ پڕنـەکـاتـەوە. پێویستە دەنگمان پڕ سۆزو، دڵ راکێش، بە گوێ خۆشبێت.

دەنگی ناسـازی وەك نەڕەو، قیـژەو، زریکـەو، شیـرە، گوێگرەکان هەراسان و، بێزار دەکەن. ئەو دەنگەش کە بە ساردوسڕیو خاوی، لە سەر جۆرە ئاوازێکی مەنگ دووبارە دەبێتەوە، گیانی هەڵبەستەکە دەکێشێت و گەشەی لێ دەبڕێت.

● دەبێت دەنگەکەمان، بە هێزێکی واوە دەرپەڕێنین و راگـەیـەنـیـن، کە لەگـەڵ دوورو نزیـکـیو زۆرو کەمی گوێگـرەکـان و، فراوانی جێگـاکـەدا بگونجێت. وەهـاش بزرنگێتـەوە کە لەگـەڵ دەنگی پیتـەکـانا رێکەوێت. وە تاکو قوڵپ و جۆشی هەستـەکـان زیـاتـر بڵێسـە بسێنن، دەبێت دەنگیشمان بە هێزتر دەرچێت.

● بۆ ئەوەی بتوانین واتای ووشەکان بە تەوای بگەیەنینە گوێگـرەکـان، پێویستـە تیپەکان و برگەکانی ووشەکان، بە بێ، لەنگەو، قووت دانەوە، بە هەناسەدانێکی تەواوە دەربڕین.

● وە دەبێت بزانین کە لە کوێدا گوشین (النبر) stress بەکار بهێنین، چونکە ئەگەر گوشین لە ووشەکانا لە جێی خۆیا نەبێت، واتای ووشەکانی پێ دەگۆڕێت.

● هەروەهـا پێویستـە بزانین لە کوێـدا بوێ بوەستین، ئەگەر راوەستانیش لە جێی دروستا نەبێت، واتاکان وەك

خۆیـان دەرنـاکـەون. پێویستـە ڕاوەستـان لەوێدا بێت کە واتاکە دوایی دێت، نەك لە دوای تەواووونی بەیتەکەوە بێت.

● ئەو کەسـەی هەڵبـەستـەکـە پێش کەش دەکـات، وا چاوەڕێی لێدەکرێت، کە بتوانێت هەست و سۆزو دەماخی هەستیـارەکـە، بە تاسـەو تەزووەوە دەرخـات و، لە دڵ و دەروونی گوێگرەکانی چەسپ کات.

بە چەشنێك، کە تیانا ڕەنگە بداتەوەو کار لە بیروباوەڕو کردارو خولیایان بکات.

ئەمەش لەسەر ئەوە وەستاوە، کە واتای تەواوی ووشەکان تێبگـات و، بە ڕوونیو، ڕەوانیو، هونـەرمـەنـدیـیـەوە ڕایـانگـەیە نێت و، لە ڕەزمی (ئیقاعی) بەیتەکان و، ئاوازی هەڵبەستەکە لانەدات.

هەنـدێـك جاریش بۆ ئەوەی ووشـەیـەك لەوانیتـر زیـاتر دەرکەوێت، تاکو واتایەکی تایبەتی پێدەرخات، کە بگاتە سەر ئەو ووشەیە، بە گیریو گوشینەوە، دەری ببڕێت.

ب ـ ئامادەکردنی گوێگرەکان، بە تایبەتی قوتابییەکان:

بەر لەوەی مامۆستا دەست بە خوێندنەوەی هەڵبەستەکە بکات، دەبێت قوتابییەکان بۆ گوێلێگرتنی ئامادە بکات، تاکـو لە پێشـەوە سەرنـجیـان ڕابکێشێت و، حەزیـان بجـووڵێنێت و، ئەوەی کە پێویست بێت بۆ تێگـەیشتن و چێژلێوەرگـرتنی هەڵبـەستەکە، بۆیان ڕوون بکاتەوە. وەك ئەوەی پێیان بڵێت: «هەڵبەست وەك مۆسیقا وایە، لەوانەیە بەشێك لە ئێمە، هەندێکیانی لەوانیتر لەلا خۆشتر بێت.

کە ئێوە بۆ یەکەم جار، گوێتان لە هەڵبەستێك دەبێت، تاکـو دوو سێ جار بەرگـوێتـان نەکـەوێتـەوە، ناتوانن بزانن لاتان خۆشە یان نا، لەبەر ئەوەشە، کە من دوو جار تاکو سێ جار، هەڵبـەستـەکـەتان بۆ دەخوێنمەوە. ئەم هەڵبەستە نوێیەی ئەمڕۆمان هەڵبەستێکی جوان و بە نرخ و دڵگیرە.. زۆرەهـا کەس حەزیـان لێکـردووەو دڵیـان پیـاچـووە.. بێگـومـان ئێـوەش بە دڵتان دەبێت. هەندێك ووشەی تیادا بەکارهێنراوە کە ڕەنگە پێویستان بێت لە پێشەوە واتاکانیان بزانن، ئەوانەش ئەمانەن:

... ، ... ، ... ، ... ، ... ، ... ،

وە ئەگـەر هەڵبـەستـەکـە بۆ منداڵی هەراشتر پێش کەش بکـرێت یان بخـوێنـرێتـەوە، واچـاکە مامۆستا، بە کورتیو ساکاری، ئەوەشیان بە گوێدا بدات، کە ئەو هەڵبەستە کێ دایناوە، کەیو بەکام بۆنەوە، بۆ چە مەبەستێك، بێ ئەوەی چاوەڕێـیـان لێبـکـات، لە هیـچ جارێـکـا، ئەو ووردەکارییانەی بۆ بگێڕنەوە.

زۆر جار منـدالآن گەلێـك شت فێـردەبن و، کاریـان تێدەکات، بەلآم توانای ئەوەیان نییە، کە بە دەربڕاندن ـ نووسین بێت یان دوواندن، دەری بخەن کە چیفێربوون. فێربوونی ڕاست ئەوەیە کە کار بکاتە سەر بیرو باوەڕو خولیاو کرداریـان، نەك وەك توتی لەبـەری بکـەن و بیڵێنـەوە. هەڵسـەنگـاندنی فێربوونیشیان دەبێت بە ناسینەوە بێت، لە جیاتی دووبارەکردنەوە.

وەك ئەوەی مامۆستا چەنـد بـەیتی هـەڵبـەستێکیـان پێبڵێت و داوایـان لێبکـات کە بیناسنـەوە هی کێیـە، لەجیـاتی ئەوەی ناوی هەستیـارێکیـان بداتیو داوایـان لێبکـات کە هەر یەکـەیـان هەڵبـەستێکی ئەو هەستیارەی، لەبەر، بۆ بڵێنەوە.

پ ـ مامۆستا هەڵبەستەکە چۆن پێش کەش بکات؟

دوای ڕوون کردنـەوەی واتـای ووشـەکـان، مامۆستـا

بەوجۆرەی لە پێشەوە باسمان کرد، دەست بە خوێندنەوەی هەڵبەستەکە دەکات.

خوێندەوەی هەڵبەستەکە زیاتر کاریگەرترو دڵگیرتر دەبێت، ئەگەر لە شوێنێکی وادا بخوێنرێتەوە کە دڵ تیابکرێتەوە، باشتریش وایە کە جۆرە بزوێنێکی مۆسیقای لەگەڵابێت.

هەندێك جار مامۆستا لە ژووری پۆلەکەیدا دووانگەیەك پێك دێنیو، بە گوڵ و وێنەو چەند کەرەستەیەکی فۆلکلوری دەبرازێنیتەوە، لەوێوە هەڵبەستەکە دەخوێنێتەوە.

دوای ئەوەی مامۆستا یەك دوو جار هەڵبەستەکە بۆ قوتابیەکان دەڵێتەوە، لەوانەیە هەندێك پرسیار لە قوتابییەکان بکات، وەك ئەوەی بپرسێت: بۆچی دانەری هەڵبەستەکە ئەم وشانەی زۆر دووبارە کردۆتەوە. . . . ؟ یان بڵێت: «هەریەکتان هەست بە چی دەکات کە گوێی لەم پارچەیەی هەڵبەستەکە دەبێت. . ؟»، ئنجا پارچەکەشیان بۆ دەخوێنێتەوە. یان داوایان لێ‌دەکات کە ئەوەی بە دڵیانە لە هەڵبەستەکەو، بە خەیاڵ لەبەر چاویانە، خەریك بین کە لەجیاتی وشە، بە رەنگ و، نەخشەو، وێنە، یان بە ئیشی‌دەست و شێوە، وەك تابلۆیەکی رەنگاو رەنگی رازاوە، دەری‌ببرن و بیخەنەروو.

بۆ ئەوەی هەڵبەستێك قووڵتر کار لە ناخی دڵ و دەروونی منداڵان بکات و بیان بزوێنێت و، رایان بوەشێنێت. . وە تاکو روونترو رەوانتر بریسکەو جوانی و پێزی واتاو وشەکانیان بۆ دەرکەوێت، پێویستە ئەو هەڵبەستە چەند جارێك گوێی لێ‌بگرن و، بیڵێنەوە. لەبەر ئەوە کارێکی بەجی‌و روایە، کە جارجار، دوای ئەوەی هەڵبەستەکە لە لایەن مامۆستاوە، یان لە لایەن یەکێك لە قوتابییە زۆر باشەکانەوە، بە شێوەیەکی نموونەیی دەخوێنرێتەوە، گشت پۆلەکەش پێکەوە، یان دەستە دەستە، وە یان یەکێك بە تەنیاو، پۆلەکەش بە جیا، بە (کۆرال) بیخوێننەوە.

بەیناو بەینیش، بۆ ئەوەی مامۆستا سەرنجی قوتابی‌یەکان راکێشێت بۆ جوانی هەڵبەستێك و، لایان خۆشەویست بکات، یان بیانکات بە مایەی لێ‌دوانێك، دەچێت، بە خەتێکی گەورەی خۆش، لەسەر کاغەزێکی رەنگاو رەنگ، یەك دوو بەیتی هەڵبژاراو دەنووسێت و لەگەڵیانا، بە جوانی، چەند جۆرە وێنەو نەخشەیەکی وەها دادەنێت کە لەگەڵ مەبەستی بەیتەکانا بگونجێت. ئەوسا بۆ ماوەی چەند رۆژێك لەسەر لەوحەیەکی تایبەتی بۆ پیشاندانی ئەم جۆرە بابەتانە، کە لە ناو ژووری پۆلەکەدا دەبێت هەبێت، بە هەڵواسراوی رێکیان دەخات.

گەلێك جاریش مامۆستا لە دەفتەرێکا جۆرەها هەڵبەستی هەڵبژاراو کۆ دەکاتەوە. . بەڵام باشتر وایە، لە جیاتی دەفتەر، هەر یەکەیان لە سەر کارتێکی جیاواز بنووسێت، کە پانی و درێژیان لە دەوری (12 × 18)سم بێت، بەو هۆیەوە بە ئاسانی دەتوانێت، هەڵبەستەکان بە پێی بابەتەکانیان، یان بە گوێرەی ناوی هەستیارەکانیان، جیاجیان بکاتەوە، تاکو کە پێویستی پێیان بوو، بتوانێت دەم و دەست، بە زوویی، بچێتە سەریان.

مامۆستا ئەم هەڵبەستە هەڵبژێراوانە هەڵدەگرێ، کە لە ساتی پێویستا، بە بۆنەی رێکەوتی گونجاوەوە، بۆ قوتابی‌یەکانی بخوێنێتەوە. وەك ئەوەی: نزیك جەژنی نەورۆز، مامۆستا، بە بۆنەی ئەو رۆژە پیرۆزەوە هەڵبەستێکی جوان، بە گەشەو گەرمی‌یەوە، بۆ قوتابی‌یەکان بخوێنێتەوە، یان مامۆستا سوود لە رێکەوتی گۆرانی وەرزو کەش وەربگرێت بۆ ئەوەی لە رێی هەڵبەستەوە، جوانی‌یەکانی هەندێك لە دیاردە گۆڕراوەکانی سروشت و، گیانەوەران و، رووەکی‌یەکانی ناوەندی دەوروبەری خۆی، بۆ منداڵەکان دەرخات و، لایان خۆشەویست بکات، وەك، جوانی‌یەکانی دەشت و، گردو، دۆڵ و، چەم و، چیا. یان جوانی‌یەکانی

بەفرو، باران و، تەرزەو، درەخت و، گوڵ و، سەوزەگیا.
هەروەها جوانی‌یەکانی، کەروێشك و، ڕێوی‌و، سمۆرەو، ڕیشۆڵەو کەوو، کۆترو، بلبل و، پەپوولەو، زۆرەها شتی‌تری وەها. بەو هۆیەوە منداڵەکان دەتوانن قووڵترو فراوانتر ئەو جوانیانە بناسن و، هەڵیان مژن و، هۆگریان بین و، چێژیان لێ وەرگرن.

بەنیاوێ بەینیش مامۆستا هەڵبەستی وەها هەڵدەبژێرێت کە بۆ ئەوە بشێت قوتابی‌یەکان لە ناو پۆلەکەیاندا بە شانۆگەری پێش کەشی بکەن.

بەکارهێنانی شانۆگەری لە پێش کەش کردنی هەڵبەستدا، جۆرە ڕێبازێکی‌ترە بۆ ئەوەی منداڵەکانمان وا لێ‌بکەین کە بتوانن لەگەڵ هەست و، دەماغ و، سۆزو، ڕازو، نیازی هەستیارەکە، قووڵتر تێکەڵاو بین و، کاریگەرتر تیانا دەنگ بداتەوە. وایان لێ‌بکات، کە بێجگە لە شادبوون و بزوتنی جۆرەها ئارەزووی بە سوود تیانا، هەست بە گەلێك بەهرەو توانای داهێنان لە خۆیانا بکەن و. بە فراوانی‌و باڵایی لەو توانایانەدا هەڵبدەن و هەڵکەون.[٥]

چۆن هەڵبەست بۆ منداڵان دابنێین؟

هەڵبەست بۆ منداڵان وەکو وتمان، بە زۆری بۆ دڵخۆشبوون و خۆناسینە. بۆ گەشەپێ‌کردن و قەدر زانینی جوانی‌یە. بۆ پەرەپێدانی بەهرەوەری‌و هەڵقوڵاندنی توانای داهێنانە.

بۆ هانینەدی ئەم مەبەستانە، دەبێت هەڵبەستەکان لەو بابەتانەبن کە منداڵان تێیان دەگەن و حەزیان لێ‌دەکەن، وشەکانیشیان لەو جوارانەبن، کە لایان ئاسان و ئاشکراو بەئاوین ـ وشەی ڕەنگاو ڕەنگی درەوشاوی وەها کە بە ئاوازو، ڕەزم و، سۆزەوە لەگەڵ یەکا گونجابن.

ئەو هەڵبەستانەی کە بۆ منداڵانی (٦ ـ ٩) ساڵان دەشێن، منداڵانی هەراشتر پێی ناجووڵێن، چونکە ڕادەی تێ‌گەیشتن و، پێ‌زانینیان جیاوازە.

وشەیەکی وەك (دڵداری) لای منداڵی بچووك واتایەکی لێل و پووچی هەیە، چونکە تێ‌گەیشتنی ئەو وشەیە لە ڕێزەو تەمەنی ئەوا نی‌یە.

بەڵام، بۆ منداڵی هەراشی هەرزەکار، پڕ لە خرۆش و خەیاڵ ئاواتە.

دیسان وشەی وەك: (ڕۆشنبیری، پیاوەتی، ڕەسەنی). بۆ منداڵی بچووك وشك و، ڕەق و، سەختن و، لە ووزەی ئەو بەدەرن. بەڵام بۆ یەکێکی گەورەی تێ‌گەیشتوو بە نرخ و پڕ پێزو، کاریگەرن.

ئەگەر منداڵ هەڵبەستێك تێ‌نەگات و کاری تێ‌نەکات، بێجگە لەوەی کە هیچی لێ‌فێرنابێت، لەوانەشە بە هۆیەوە سەری لێ‌تێك بچێت. چونکە ئەوەی منداڵ تێی نەگات حەزیشی لێ‌ناکات، بۆیەکە زوو وەڕسی دەکات و، هەڵبەستی لەبەرچاو دەخات. دووری‌یە برواشی بە خۆی لەق بکات. ئەو هەڵبەستەش بەلایەوە ڕوون و، ڕەوان بێت و، حەزی لێ‌بکات، بێ‌ئەوەی خۆی پێوە هیلاك بکات، زوو فێری دەبێت و، بە دەنگیەوە دەچێت.

منداڵ، فێربوونی شتێکی پێ‌خۆشە کە دڵی ڕاکێشێت و، هێزی بەسەرا بشکێت و، تیا سەرکەوێت. سەرکەوتن و، زاڵ بوون منداڵ چەشە دەکات و، بۆ سەرکەوتنی‌تری دەبات..

بەڵام ، ژیرکەوتن و بەزین، وورە بە منداڵ بەر دەدات و، بۆ کەوتنی‌تر ژێرپێی لێژ دەکات. بۆیەکە نابێت منداڵ لە ووزەو توانای خۆی زیاتر فێربوونی بە سەرا بسەپێنرێت، یان بە گوێرەی توانای منداڵی‌تر چاوەڕێی پێش کەوتنی لێ‌بکرێت.

فێرکرن بۆ منداڵ، دەبێت بە ژەم ژەمی بچووکی

سووك و ئاسـان و، دڵ ڕاكێشی وەها بهێنـرێتە پێشەوە، كە منـداڵ هێـزی بە سەرا بشـكـێت و، بتـوانـێـت تیـا سەركـەوێـت و، چەشـە ببـێت. بەوە سەرەڕای ئەوەی فێـربـوونـەكـەی لا شیـرین دەبێت، واشی لێ دێت، كە بە هۆی هاندان و ڕێ پیشاندانی ئێمەوە، بە حەزو ئارەزووی خۆی بە دوایا بگەڕێت.. نەك لە ترس و لەرزی شووڵی ئێمە.

هەندێك كەس وا دەزانن كە منداڵ هەر دەبێت لە ژێر زەبـری دارو كوتـەكـا فێـربكرێت.. بەو بیروباوەڕەوە.. بە نیـازی چاكـەوە.. بە هەڵەداوان و سەرگەرمی یەوە، شوێنی منداڵ دەكەون، كە بە زۆرەملی ئەو فێربوونەی وەك بزمار بە سەرا داكوتن.. ئەویش لە تاوا، بە ناچاریو داماوی لە دەستیـان ڕادەكـات، تاكـو خۆی لەو بیـزارو ئازارە ڕزگـار بكـات.. ئەو بیـزارەی كە دەبێتـە وشـك كردنی چاوگـەی جۆرەها تواناو بەهرەی بە نرخ لە منداڵەكانمانا.

لەو شتانەی تریش كە وورە بە منداڵ بەردەدەن و بڕوای بە خۆی لەق دەكـەن، ئەوەیـە، كە گەورەكـان زۆر لۆمـەی بكەن و، هەڵەكانی لێ گەورە بكەن. یان لەگەڵ منداڵیترا بەراوردیبكەن و، گاڵتەی پێ بكەن. یان ئەگەر لە خۆیەوە شتێكی هانیـیـە پێشـەوە بە كێـویـا بیـەن، یان ئەگـەر پێچەوانەی ئەوان شتێك بڵێت زوو دەمكوتی بكەن.

نموونەی هەڵبەست بۆ منداڵان

ئەو بیروباوەڕانەی ئێمەی كێش كردە سەر ئەم نووسینە، واشی لێ كردین هەوڵ بدەین، كە هەنـدێـك هەڵبەستی بە دڵـی خۆمـان، بۆ منـداڵان دابـنـێین، كە بە پێی ووزەو توانامان، ئەوەی پێویستە بۆ منداڵان، تیا دەربخەین.

لەگـەڵ ئەوەشـا، دەبـێ بزانـیـن، كە ئەو كەسـەی نەخشەیەك، یان ڕێبازێك دەهێنێتە پێشەوە، مەرج نی یە كە بتـوانێت لە هەمـوو كەس باشتـر بیهێنێتـەدی، چـونـكـە ڕێدانـان و، بەكـارهێنـان، دوو جۆرە كرداری جیـاوازن، هەریـەكـەیـان پێویستی بە جۆرە بەهرەو توانایەكی تایبەتی هەیە. لەوانەیە لە بەكارهێنانی بیروباوەڕێكا، یان داهێنانێكا هەڵكـەوتـووی وا هەبێت كە بتـوانێت، لە خاوەنـەكەی زۆر بەكارترو چابوكتر بەكاری بهێنێت.

هەر چۆنێـك بێـت، نە هەڵسـەنگـانـدنـا، دەبێت حەزلێكردن و چێژلێوەرگرتنی منداڵان خۆیان، بكرێن بە سەنگی ترازوو، نەك بیـروبـاوەڕو دڵ و دەروون و خولیـای خۆمـان. چونكـە ئێمـە هەریـەكـەمـان، وەك گەورە، بە جۆرێكی جیاوازی تایبەتی تێ دەنواڕین.. تێ ڕوانینێك كە لەوانەیە زۆر دووربێت لە جیهانی بیرو خەیاڵ و ئارەزووی منداڵانەوە.

هەڵبەستـەكـانمان وەها داناوە، كە هەر یەكەیان، وەك تابلۆیـەك، ڕەنگین و سەرنـج ڕاكێش بنـوێنێت، كە بە وشـە، لە جیـاتی فڵچـە دەربـڕابێت و، بە گەشـاوەیی و، ڕوونی و، ڕازاوەیی، لە هەنـدێـك ڕووەوە، لە بابـەتێكی تایبەتی دڵ ڕاكێش دوابێت.. بە جۆرێك كە وشەكانی سووك و، ئاسـان و، ساكـار، پڕ ڕەزم و ئاوازبـن.. وشـەكـانیشی لەگـەڵ حەزو خوزگەو، هەست وكەوت و، توانای منداڵاندا گونجابن.

یەكەمیان: هەڵبەستی «سەیرانە» كە زیاتر بۆ منداڵانی (٦ ـ ٩) ساڵانە.[٩]

مەبەستەكانی هەڵبەستەكە:

مەبـەستمـان لەم هەڵبـەستـە ئەوەیـە كە منـداڵان، بە گوێ لێ گرتن، لەگەڵ ڕەزم و ئاوازەكەیا بلەنجێنەوەو، كەیف خۆش بن و، بە دەم ئەو كەیف خۆشی یەوە، سەرنجیان بۆ گەلێـك لە جوانی یـەكـانی سروشت ڕابكێشین.. كە لێ ی

وورد بنەوەو، لایان شیرین ببێت و، ڕێزی لێ بگرن و، دڵیان پێی بکرێتەوە.

بەو بۆنەیەشەوە، هانیان بدەین، بۆ گەڕان و، سەیران و، چاوکێڕان و، سەرنج دان.. گەڕانێك، کە چاویان بکاتەوە.

شارەزاییان پێی پەرە بسێنێت.. سەیرانێکیش کە کرژییان خاوبکاتەوەو، دڵیان بگەشێنێتەوە.. بیرەوریشیان پرکات لە یادگاری خۆش و جوان. بە دواشیا بتوانن، بە لێدوان و وێنەکێشان، بە گۆرانیو، خوێندن و، جموجۆلی تر. ئەندیشەو، حەزو، خۆزگەو، خەیالیان بە داهێنانەوە، دەربڕن و، هەست بە توانا و ووزەی خۆیان بکەن.. جۆرەها بەهرەی مات بووی ڕەسەنیشیان تیا سەر هەڵبدات و بپشکوێت.

پێش کەش کردنی هەڵبەستەکە:

ئەمەی ئێمە باسی دەکەین، نموونەیەکی مەیوی دەق گرتوو نییە کە هیچ لێی لا نەدرێت، بەڵکو لە مامۆستا چاوەڕێ دەکرێت، کە بە پێی پێویست، هونەرمەندانەو، چابوکانە، گۆڕین و زیادو کەمی بە کەڵکی بە داهێنانەوە تیا بکات.

وا چاکە مامۆستا لە پێشەوە، وەك سەرەتایەك بە شێوەیەکی ئاسان و بە تام، لە منداڵەکان بگەیەنێت، کە چۆن ئێمە هەموومان، پێویستیمان زۆرە بەوەی، کە لە ئیش کردنمانا، بەینا بەین، بۆ حەسانەوەو گەشانەوە، سەیران بکەین.. سەیرانی شوێنێکی دوور لە دەنگی ناخۆش و دووکەڵ و تۆزو خۆڵ.. دوور لە خانووی تەنگەبەری داخراو، یان لە باڵەخانە بەرزەکانی تێکچراو.. سەیرانی دەشتێکی پڕ لە گوڵ و سەوزەگیا، یان لە سەر ئاوێکی خوڕی ناو چەم و نزیك چیا. تاکو لەوێ تێر بە دڵی خۆمان یاری بکەین و پێ بکەنین.. هەوای پاکی پڕ بۆنی درەخت وگیا هەڵمژین.. گوێ لە خوێندنی باڵندەکان و، گۆرانی خۆش بگرین و، خواردنی هەمەجۆرەش پێکەوە بخۆین.

پاش ئەوەی مامۆستا منداڵەکان بەو باسانە بۆ گوێ لێ گرتنی هەڵبەستەکە ئامادە دەکات، دێتە سەر ئەوەی کە پێیان بڵێت: ئێستا هەڵبەستێکی خۆشتان بۆ دەخوێنمەوە، کە باسی سەیرانمان بۆ دەکات.. هەڵبەستێك کە زۆر لە منداڵان دڵیان پیاچووە، دڵنیام کە ئێوەش لاتان شیرین دەبێت.

وە ئەگەر هەڵبەستەکە، ووشەیەك یان ووتەیەکی گرانی تیا هەبێت، مامۆستا لە پێشەوە بۆیان ڕوون دەکاتەوە، بێ ئەوەی ووشەکەیان بۆ شی بکاتەوە.

پاش ئەم هەنگاوانە، مامۆستا بەو شێوەیەی لە پێشەوە باسمان کرد، بە دەنگێکی ئاوازداری پڕ سۆزەوە، بە چابوکیو هونەرو جۆشەوە، لەبەر، هەڵبەستەکەیان پێش کەش دەکات.

ئنجا دوای هەندێك لێدوان و سەرنج ڕاکێشانی منداڵەکان بۆ جوانی ئەو دیمەنانەی هەڵبەستەکە باسیان دەکات، پێیان دەڵێت:

«ئێستا جارێکی تر هەڵبەستەکەتان بۆ دەڵێمەوە، بەڵام دەمەوێت ئەم جارە کە گوێتان لێ دەبێت، بیر لەوە بکەنەوە، کە ئەم هەڵبەستە کام جۆرە وێنە دەخاتە بەرچاوتان و، کام یادگار دەهێنێتەوە بیرتان.

دوای دووبارەکردنەوەی هەڵبەستەکە، مامۆستا ووردە ڕاوێژێك دەربارەی (سەیران) لەگەڵ منداڵەکانا دەکات و، هەندێك پرسیار بە دوای یەکا، لە هەموویان دەکات، وەك ئەوەی بڵێت: «کەی بەم نزیکانە چویت بۆ سەیران؟، چۆن چوویت؟، لەگەڵ کێ؟، بۆ کوێ؟، چیت دی؟».

ئنجا دوای ڕاوێژەکەو وەڵام دانەوەی هەندێك لە

پرسیاری منداڵەکان، داوایان لێ دەکات، کە ئەوەی هەڵبەستەکە بە وشەی جوان باسیان بۆ دەکات، ئەوان خەریك بن، کە هەر یەکەیان، بە پێی خەیاڵ و بیرەوەری خۆی، لە جیاتی وشە، بە پەڵەی رەنگاو رەنگی فڵچە وێنەکانیان نەخش بکات و، جوانی یەکانیان بە رازاوەیی دەربخات.

بۆ ئەم مەبەستە، وا چاکە مامۆستا دوای داواکەی، هەڵبەستەکە بۆ جاری سێیەم، بە رووبەکی خۆش و، لێوێکی بە بزەوە،.. بە گەرمی یەکی پڕ قوڵپ و جۆشەوە، بۆ قوتابی یەکان بڵێتەوە.

مامۆستا، بەم راگەیاندن و، دوواندن و، وێنەکیشان و، جموجۆڵانەی تر، وا لە منداڵەکان دەکات کە بە شێگیری و چەشەبوونەوە، ئالوودەی هەڵبەست بین و، چێژی لێ وەرگرن و، سامان، دەسکەوتی وشەیان فراوانتربێت.. جۆرەها بەهرەی شارراوەشیان تیا سەرهەڵبدات و، هەڵقوڵێت و، گەلێك لە تواناکانی داهێناشیان تیا پەرەبسێنێت.

کارێکی جوانیش دەبێت، ئەگەر مامۆستا لە پێشەوە، هەندێك وێنەی گەورەی سەیرانگاکان ئامادە بکات و، لە ژێر هەر یەکەیاندا، بە خەتێکی خۆشی رەنگاو رەنگ چەند بەیتێکی هەڵبەستەکە بنووسێت، تاکو لەملاو ئەولای سەر دیواری ژووری پۆلەکە، بە بەرزی باڵای منداڵەکان، رێك و جوان و بڵاو، هەڵیان بواسێت و، بۆ چەند رۆژێکی کەم بیانهێڵێتەوە، تاکو بە کاوەخۆ لێی وورد بینەوەو بیخوێننەوە.

بێجگە لەمانە، مامۆستا وەکو لە پێشەوە لێی دوواوین، دەتوانێت بە هۆی چەشنەها جۆرە جموجووڵ و هۆی ترەوە، هەڵبەستەکە بکات بە مایەی بەرهەم هێنان و پەرەپێدانی گەلێك زانیاری و، خولیاو، چابوکی و، خووی بە کەڵك لە منداڵەکانا.

ئەم شێوە ئیشەی ئێمە لێی دوواوین، بە پێی ئەو بیرو باوەڕانە پیشاندراوە، کە مامۆستای قوتابخانەی سەرەتایی دەبێت مامۆستای پۆل بێت، نەك مامۆستای بابەت. واتا ـ دەبێت مامۆستای پلەی سەرەتایی هەموو بابەتەکانی پرۆگرامی پۆلەکەی بڵێتەوەو، بتوانێت ژەم ژەم، وەستایانە، پلە لە دوای پلە، رێکیان بخات و لەگەڵ یەکا تێ هەڵکێشیان بکات. قوتابی یەکانیش لە چی یا کۆڵ و چەقیوبن، یان کەوتبن، دەستە دەستە، بە جیاجیا، بە پێی پێویستیان، دەستیان بگرێت و، هەڵیان بسێنێتەوەو، لە گەڵیانا، بە پێی توانای ئەوان هەنگاو بنێت، تاکو دەیانگەیەنێتەوە ریزی قوتابی یە پێش کەوتووەکانی تر.. یان بە شێنەیی وەها لەگەڵیانا بێت و، دەستیان بگرێت، کە چیان لە بارابێت و، مێشکیان هەڵی گرێت، بە گوێرەی رەوتی خۆیان، لە گەڵیانا بڕوات و فێریان بکات.

لەم جۆرە قوتابخانانەدا، تەنیا هەر بۆ وەرزش و، مۆسیقاو، هونەرو، فێربوونی زمانی دووەم، لە پاش سێ ساڵی یەکەم بەولاوە، ئەگەر دەستکەوێت و رێکەوێت، مامۆستای تایبەتی یان بۆ دادەنرێت.

ئەمانەش نموونەی هەڵبەستەکانن:
هەڵبەستی سەیران

ئەم هەڵبەستە بۆ ئەو منداڵانەیە کە تەمەنیان لە دەوری (6 ـ 9) ساڵان دایە.

سەیران

ئێمە دەچین بۆ سەیران،
بۆ سەیرانی ناو شاخان،

سەیران

بۆ سەیرانی ناو باخان،
بۆ سەیرانی ناو دەشتان.

دەچین بۆ ناو گوڵ و گیا،
لە گوێ ئاوو پاڵ چیا.
پێکەوە یاری دەکەین،
یارمەتی یەکتر دەدەین.

بە سەماو، بە هەڵپەڕین،
بە چاوشارکێو پێکەنین،
دڵی خۆمان خۆش دەکەین،
گەشە بە لەشمان دەدەین.

(باڵدار)

هەڵبەستی دیمەنی کوێستان

ئەم هەڵبەستەش هەر بۆ هەمان مەبەستی هەڵبەستی پێشووەوە، هەر وەك ئەویش پێشکەش دەکرێت، بەڵام بە زۆری بۆ ئەو منداڵانە دەشێت، کە تەمەنیان لە دەوری (9 ـ 12) ساڵان دایە.

دیمەنی کوێستان

دیمەنی کوێستان

هەستە، با بڕۆین بۆ کوێستان،
بۆ ناو بەفری جوانی شاخان،
بڕۆین، بگەڕێین، بنواڕین،
بۆ گشت جوانی، چاو بگێڕین،
لەوێ هەڵپەڕین، ڕاکشێین،
یان سەماکەین و، هەڵخلیسکێین،
بەو جوانیانە چاو بڕێژین،
تا هەر خۆشی لێ بچێژین،
جوانی وەنەوشەو، هەڵاڵە
بەردو، سەوزەگیاو، گوڵاڵە.
چەم و، چنار، جۆگەو، کانیاو،
بزن و، مەڕو، بەرخی گوێئاو
مەل و، پەپوولەی هەمەڕەنگە،
سمۆرەو، کەروێشکی بێدەنگە.
گۆرانی بڵێین، پڕ بە دڵ،

زەماوەند بگێڕین بە کوڵ،
گۆرانیی سۆزی دڵ و گیان،
ووشەو ئاوازی خۆش و جوان،
گۆرانی بۆ خاکی پیرۆز،
بۆ ڕۆڵەی لێهاتووی دڵسۆز،
گۆرانی بۆ کوردوستانمان،
لانەی مەردان و شاسوارمان.

(باڵدار)

هەوری بەهار

ئەم هەڵبەستەش تابلۆیەکی سەرنج ڕاکێشەو، بۆ منداڵانی (9 ـ 12) ساڵان دانراوە. کە بە ووشەی گەشاوەی نەشمیلانە، هەندێك لە جوانییە جۆراو جۆرەکانی هەوری بەهار، بە ئاوازو ڕەزم و، تام و، پێزەوە بهێنێتە بەرچاو.

بە هۆی ئەم هەڵبەستەوە، مامۆستا دەتوانێت وا لە منداڵەکان بکات، کە حەز بە لێووردبوونەوەی جوانییەکانی سروشت بکەن و، لە لایان پەسندو شیرین بێت و، چێژیا لێوەربگرن. واشیان لێ بێت کە خۆیان بتوانن، بە داهێنانەوە، لەو جۆرە دیمەنانە بدوێن و، بە ووشە، یان بە فلچە، دەریان ببرن.

هەوری بەهار

بە ڕۆژەکانی بەهاران

کە دەڕوانینە ناو ئاسمان
ڕازاوە بە هەوری جوان جوان
بە هەوری نەخشاوو پەخشان

هەوری بەهار

هەوری پڕو، بڵاو بڵاو
ڕەش و سپی، لە یەك ئاڵاو
بەرزو نزم، لە ناو هەتاو
دێن و دەچن، خێرا بە تاو

بە گرمەگرم و، شریخە
لەگەڵ بروسکەو، تریشقە
جارجار ، گورج بڵاو دەبنەوە
یان بە یەکترا دەچنەوە

لە پڕێکا قڵپ دەبنەوە
وەك کوندە دەم دەکەنەوە
لێیان دەڕژێتە خوارەوە
بارانی زۆر بە تەرزەوە

لە ناکاو، دەرەوێنەوە
بڵاو دەبن، دەکشێنەوە
ڕووی ئاسمان دەبێت بە ساماڵ
لەگەڵ پەڵە هەوری کاڵ کاڵ
ئەوسا گەڵاو، گوڵ، سەوزەگیا
سەر بەرز دەکەنەوە، جیا جیا
شۆراوە، ڕووگەش دەنوێنن
دڵۆپ دڵۆپ، ئاو دەتکێنن

(باڵدار)

لەو بەسەرهات و تێڕوانینانەی منداڵان حەزیان لێدەکەن و، گەلێك سوودی بەکەڵکیان لێوەردەگرن، ئەوەیە کە بۆیان ڕێبکەوێت لە دوو جۆرە شتی پێچەوانەی یەك ووردبینەوەو لە گەڵ یەکا بەراووردیان بکەن و، بزانن جیاوازی‌یان چی‌یە لەگەڵ یەکا.

بۆ ئەم مەبەستە دوو هەڵبەستمان داناوە، یەکێکیان پیاهەڵدانێکە دەربارەی سازگاری‌و گەشەبەخشینی شنەی بای شەماڵ. ئەویتریان پیاهاتنێکە دەربارەی ناسازی‌و، شێواندن و، زرم وهووری ڕەشەبا.

مامۆستا دەتوانێت بەهۆی ئەم دوو هەڵبەستەوە هانی منداڵەکان بدات بۆ گەلێك جۆرە سەرنج دان و، ووردبوونەوەو، تێ ڕوانین. . بۆ هەمەچەشنە پرسیارو لێکدانەوەو دەربرین.

بە هۆی ئەم دوو هەڵبەستەوە منداڵان فێردەبن، کە چۆن لە دوو جۆرە چەشنی ناسراوی «با» ووردبینەوەو لە گەلێك ڕووەوە بەراووردیان بکەن و، لێکیان جیا بکەنەوە. . . چۆن بە ووشەی ڕەوانی ڕەنگاوڕەنگی پڕ سۆزو خرۆش، بە پێی ئەندیشەو هەست و خەیاڵی خۆیان، لێیان بدوێن و، بیرەوەری خۆیان دەربارەیان بگێرنەوە، یا بینووسنەوە. . یان بە وێنە لە جیاتی ووشە، بە نەخش و، ڕەنگە و، نیگار بیخەنە ڕوو.

هەردوو هەڵبەستەکە بە زۆری بۆ منداڵانی (9 ـ 12) ساڵان دەشێن.

بای شەماڵ

بای شەماڵی ناوچەی کوێستان،
کە هەڵ دەکات بەرە بەیان،
لق و چڵ و گەڵای داران،
گوڵاڵەو نێرگسی دەشتان،
هەموویان دێنێتە لەنجە
دەسرێت گۆنای گۆپکەو خونچە.

لە سەرخۆ، بە شنەو وورشە،
خاوێن، پڕ بۆنی وەنەوشە،
لە شاخەوە دادەگەڕێت،
ئنجا بە سەر گردا دەکشێت،
پاشان لە چەما کپ دەبێت،
بێ دەنگە، سرەوەی لێ دەبڕێت.

(باڵدار)

ڕەشەبا

ئەوا ڕەشەبا هاتەوە،
سەر لەم ناوە دەداتەوە
بە گڤەگڤ و، گرمەوە،
بە لوورە لوورو، زرمەوە،
ئێمەی هەراسان کردەوە،
گشت لایەکی شێواندەوە.

وا، ئاڵا دەشەکێتەوە،
پەروانە دەسووڕێتەوە،
فرفرۆکە دەخولێتەوە،
کۆڵارە بەر دەبێتەوە.
ئێمە بایەکە نابینین،
بەڵام دەنگەکەی دەبیسین،
ساتێك کە لە پڕ هەڵ دەکات،
دارو پەردوو لە یەك دەدات،
دەورمان پڕ لە خۆڵ دەکات،
چی سووکە بۆ حەوای دەبات.

گێژەڵووکە پەیدا دەبێت
کە دار لەبن هەڵ دەکەنێت،
لە پڕ خیرا دا دەمرکێت،
هەموو لایەك خامۆش دەبێت.

(باڵدار)

هەڵبەست بۆ پێکەنین.. بۆ چیرۆك گێرانەوە.. بۆ یاریکردن و، لێووردبوونەوە، لەو بابەتانەن کە بە هۆیانەوە ئێمە دەتوانین، زۆر جۆرە فێربوون لای منداڵان شیرین بکەین و، بە دەمیانەوە پەرە بە سامانی ووشەیان بدەین و، توانای نووسینی داهێنراویشیان تیا بە هێز بکەین.

منداڵان بەو جۆرە هەڵبەستانە گەشەدەگرن و، سەرگەرم دەبن.. بێ هێلاك بوون و وەڕس بوون، گوێی لێدەگرن و، بە نەشەو، لەنجەو، پێکەنینەوە، جار لە دوای جار، دەیلێنەوەو، هوگری دەبن.

ئەگەر هەڵبەستەکان، بە زمان گیاندارانەوە ووترابن، یان منداڵان لەگەڵ ئەوانا دووابن، قووڵترو فراوانتر کارییان تێدەکەن و، زیاتر پێیان دڵخۆش دەبن.

بۆ ئەم مەبەستە، چەند هەڵبەستێکمان بە نموونە داناوە، کە هەموویان، بە زۆری، بۆ منداڵانی (6 ـ 9)ساڵان دەشێن. هەڵبەستەکانیش ئەمانەن:

یەکەم ـ مەیموونە سوورە
دووەم ـ چوار-سمۆرەی خنجیلە
سێیەم ـ پەپوولە
چوارەم ـ هەنگێك
پێنجەم ـ پشیلەکەم
شەشەم ـ بەرخۆلەکەم

مەیموونە سوورە

لە ناو باخێکی گیانداران
لە گوێ ئاوێکی بەردەڵان
مەیموونە سوورێکی سەرخڕ
کردی بە ڤیژەڤیژ لە پڕ
بە نەڕە نەڕو بوڵاندن
دەستیکرد بە سك کوتاندن
هەڵ دەبەزیو، دادەبەزی
ڕادەوەستاو هەڵ دەلەرزی
لە پڕ مەیموونێکی برسی
هات بە قایم کلکی گەزی
مەیموونە سوورە ڕاپەڕی
ڤیژاندی، خێرا دەرپەڕی
بە ڕاکردن و قەڵەمباز
بوّی دەرباز بوو لە ترسی گاز

چوار سمۆرەی خنجیلە

چوار سمۆرەی جوان، سووری خنجیلە،
لە سەر دارێك بوون، زیت و وودیلە.

یەکەمیان ووتی: گوێم لە ترپەیە،

گوێم وا لە دەنگی چرپەو تەپەیە.

دووەمیان ووتی: با خێرا ڕاکەین،
تا، زووە، خۆمانی بۆ دەربازکەین.

سێیەمیان ووتی: وەرنە ئێرەوە،
با خۆمان زۆر چاك بشارینەوە.

چوارەمیان، خێرا هەڵسایە سەر پێ،
ووتی: قەت نەکەن بچن بۆ هیچ کوێ.

(باڵدار)

خۆتان بێ‌نقەو بێ‌دەنگ، مات کەن،
کلك لە لقی دارەکە، توندکەن،

ئەگەر یەکێك هات، با نەمان بینێت،
بێرەشا بڕوات، پێمان نەزانێت.

(باڵدار)

پەپوولە

پەپوو. لەی جوان و ڕازاو،
ئێسك سووکی باڵ نەخشاو،
تۆ، کەی هاتیت بۆ لامان؟
بە خێرهاتیت سەرچاومان.
چاوەڕێت بووین زۆر بە کوڵ،
بیرمان دەکردیت بە دڵ،
لێرە زۆرە دارو گوڵ،
بفرە، لەم چڵ بۆ ئەو چڵ.

(باڵدار)

هەنگێك

ڕۆژێکی خۆش لە ڕۆژان
دەمە دەمی ئێواران
لە ناو باخی دێ‌کەمان

دانیشتم لە بن دارێك
لە پڕ بینیم وا هەنگێك
دەفڕێ لە دەورێ گوڵێك

گورج گورج، دەسووڕایەوە
باڵی دەجوولایەوە
لەشی دەبریقایەوە

بەرزو نزم دەبووەوە
لەنگەری دەگرتەوە
لە ناکاوا دەنیشتەوە

تێر تێر، گوڵەکەی دەمژی
کە شیلەکەی لێ‌دەبری
بەرەو کوورەکەی دەفڕی

(باڵدار)

پشیلەکەم

پشە خرپنەی جوانم،
ئیسك سووکی نازدارم،
ئەندام تووکنی خاڵ خاڵ،
سمیڵ درێژی چاوکاڵ،
ڕاکە، وەرە باوەشم،
تێر خۆت هەڵسوو لە لەشم،
دەی، زوو وەرە، گیانەکەم،
هەتا دەست لە ملت کەم.

(باڵدار)

بەرخۆڵەکەم

بڕوانە چەند جوانە
ئەوە بەرخی خۆمانە
خۆشەویستی گشتمانە

بەرخۆڵەکەم

وەرە، وەرە، بەرخۆڵە
خێرا، خێرا، خنجیلە
ڕاکە، ڕاکە، جوانکیلە

زوو، زوو، وەرە باوەشم
بەرخەکەی تووك ئاوریشم
نازدارەکەی چاوگەشم

(باڵدار)

هەڵبەستی گەشت کردن بە سواری خەیاڵ.. یان هی ڕازی دڵ و دەروون دەربڕین و، شوێن کەوتنی سەوداو خولیای شیرین.. لەو هەڵبەستانەن کە وەك چەخماخە، ئەندیشەو خەیاڵی منداڵان دا دەگیرسێنن و، بەهرەو هونەرمەندییان تیا دەهێننە کوڵان و هەڵقوڵان.. بە جۆرێك کە بە دەمیانەوە بکەونە خەوبینین و داهێنان، بەڵی، داهێنان ـ ئەو هێزە پڕ سیحرو هونەرو، توانایەی کە، تا ڕادەیەك، لە هەموو یەکێکمانا بە مەنگیو ماتی، پەنگی

خواردوتەوەو، لە ژێرەوەو قوڵپ دەدات و، بە هەموولایەکا تەکــان دەدات. . کە بەری بۆ بەرەڵا ببـێـت و سەر دەرکـات. . تاکـو بە گوڕم و لێشـاو هەڵقوڵێت و، لە شێوەی بەرهـەمی ڕەسـەنی باڵاو بایـەخداردا خۆی بنوێنێت. . ئەو هێزەی کە هیوام وایە لە ووتاریکی‌تردا بە فراوانی لێ‌ی بدوێین.

بۆ ئەو مەبەستانەی کە وا باسمان کرد بە نموونە، دوو هەڵبەستمان داناوە، یەکەمیان بە ناوی (دەنگە خۆشەکان)ەوە، ئەویتـریـان بە ناوی (میـزڵـدانـەکـانی جوامێـر)ەوە. هەردووکیان بە زۆری بۆ منداڵانی (9 - 12) ساڵان دەشێن.

دەنگە خۆشەکان

گەلێك دەنگە لای من خۆشن،
کە دڵگیرو شادی بەخشن،
چریکەی خوێندنی بولبول،
لە سەر چڵی دار، ڕووەو گوڵ

قاسپە قاسپی نێرەکەوان،
دەنگی بۆق بە مانگەشەوان،
بارە باری مەڕ، ئێواران،
کەناچەی پۆڕ، بەرەبەیان،
جریوەی چۆلەکەی بێستان،
هاژەهاژی ئاوی چەمان،
گرمەگرمی هەور، بەهاران،
تکەتکی ئاو، دوای باران،
ناڵە ناڵی شمشاڵی شوان،
ئاوازی لاوك و حەیران.

(باڵدار)

میزڵدانەکانی جوامێر

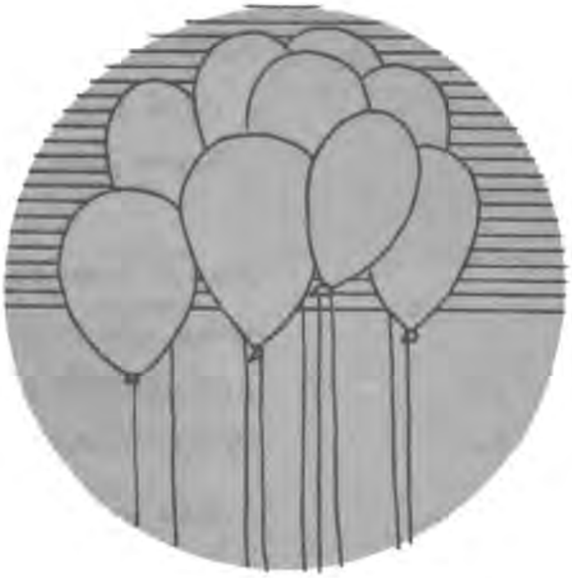

باوکی جوامێر بە دیاری،
نۆ میزڵدانی هانی،
سەوزو، سووورو، قاوەیی،
مۆرو، شین و، پەمەیی،

زەردو، نارنجیو، سپی،
گەورە گەورەو، گوڵ گوڵی.

جوامێر پێیان دڵخوش بوو،
خێرا بۆ لای باوکی چوو،
بە گەرمی سوپاسیکرد،
باوکیشی تێر ماچیکرد.
لە پاشان جوامێر خێرا،
نۆ میزڵدانەی هێنا،
پری کردن لە هەوا،
بەرزبوونەوە بۆ حەوا،
جوامێریش لە گەڵیانا،
خۆی هەڵواسی پیانا.

با، بردنی بە ئاسمانا،
بە سەر دەشت و شاخانا،
بە سەر گوندو شارانا،
لە بەر چاوی هەموانا.

گەورەو بچووك كۆبوونەوە،
لەم دیمەنە وورد بوونەوە،
هەموو واقیان وڕ مابوو،
ڕاماو، سەریان سوڕمابوو.
یەكێك هاواری دەكرد،
هێتر دەستی بەرز دەكرد،
منداڵێكیش لەولاوە،
بە هەڵبەزو سەماوە،
هەروا دەی ووت، كاشكایە،
لە جێی ئەو من بووایە.

(باڵدار)

پەراوێزەكان

(1) ئێمە ووشەی «ڕەزم»مان بۆ واتای (ئیقاع) بەكار هێناوە، كە لە ئینگلیزیدا (rhythem) ی پێ دەووترێت. لای خۆشمان (بەزم و ڕەزم) كۆڕی شاییو ئاهەنگە، كە بە هەمە جۆرە ئاوازو ئیقاع گەرم بوویێت. دووریش نییە كە ڕەزمەكەی خۆمان لە گەڵ ووشەكەی (rhyth.m) دا بچنەوە سەر یەك بنەچە.

(2) بڕوانە: Logan, Lillian M., Logan, Virgil G. and Patersom, Leona. Creative Commumication, New York: Mc Graw - Hill Ryerson Limited 1972 P. 203.

(3) بڕوانە: أحمد نجیب، فن الكتابە للأطفال، مصر: دار الكاتب العربي للطباعة والنشر (فرع مصر) 1968، ص (95 - 96).

(4) بڕوانە: Anderson, Paul S., Lamguage Skills im Elementary Educatiom, Secomd Edition, New York: Macmillam Publishin.g CO., 1972. PP. 130 - 143.

(5) بڕوانە: هەمان سەرچاوە .Ibid

(6) بڕوانە: هەمان سەرچاوە Ibid

(7) بڕوانە: سامی عبدالحمید نوری، و بدری حسون فرید «طرق تدریس الالقاء» بغداد: وزارة التعلیم العالی والبحث العلمی، 1979. ص، 125 - 128.
هەروەها بڕوانە: سەرچاوەی پێشوو Anderson, LOC. Cit

(8) بڕوانە: سەرچاوەی پێشوو - Logan, Logan and Paterson, OP. Cit P. 424.

(9) ساڵێك لەمەوبەر كە ئەم هەڵبەستانەمان دانا، تكامان لە مامۆستا كاكەی فەلاح كرد كە لە لایەن كێش و قافیەوە، پیانا بچێتەوەو بیرو باوەڕی خۆی دەرخات بۆمان. ئەویش، برایانەو، وەستایانە، گەلێك سەرنج و پێش نیاری بە نرخی خۆی لەو ڕووەوە بۆ دەرخستم، زۆر بە كەڵكم هاتن.
لەم ڕۆژانەشدا، جارێكیتر لەگەڵ هەندێك هەڵبەستی تری

نوێـدا دامـــەوە بە مامـۆستـا عبـدالـرزاق بیمـار کە پێش بڵاوکـردنـەوەیـان، چاوێکیـان پیـابخشێنێتەوە، ئەویش لە رووی کێش و قافیـەوە، بە دەم نرخـانـدن و هانـدانـەوە، گەلێـك پێش نیاری جوان جوانی بە نرخی خستە پێش چاوم، کە زۆر کەڵکم لێ بینین.

یارمەتی هەردوولایان جێی سوپاسی گەرم و، ڕێزگرتنی پڕ دڵە.

فەرهەنگۆکی ووتارەکە

توانا -	المقدرة	ability
ووزە -	القابلیة الطاقة القصوی	capacity
داهێنان -	الابداع، الابتکار	creativity
هەڵگەوتوو -	نابغ	genius
چێژلێوەرگرتن -	التذوق، التقدیر	appreciation
ڕەوزم -	الایقاع	rhyThe m
سەرنج دان -	الملاحظة	observation
زانیاری -	المعرفة	knowledge
چابوکی -	المهارة	skill
خولیا -	الاتجاه	attiLude
جموجووڵ -	الفعالیە، النشاط	activity
خوو -	العادة	nabit
تێهەڵکێش کردن -	الدمج، التکامل	integraTed
دەماغ -	المزاج	Mood
بابەت -	الموضوع	subject
بەهەرەوەر بەهەرەمەند لێهاتوو	موهوب	gifted
ناوەند	الوسط، البیئة	envirommenT -

لە فەرهـەنگی پەروەردەی (Good) دا Dictionary of Education پیشـان دراوە کە ووشـەی emvironment زاراوەیـەکی گشتییـە بە هەموو ئەو شتانەو، هێزانەو، حالەتانە دەووترێت کە کار دەکەنە سەر مەردووم. بۆیەکە ئێمە ووشەی (ناوەند) پڕ بە پێستی ئەم واتایە دەبینین.

وڕێل -	لیاقە، کیاسە، مجاملة	Covrtesy
ڕەسەت -	أصلی	origimal

تێڕوانین - نظرة، دەتوانرێت بۆ نظریەش بەکار بهێنرێت Theory کە ئێستا هەندێك ووشەی (تیوری) بۆیەکار دەهێنن.

ووشـەی (Theory) ئینگلیزی وەك فەرهـەنگی «Webester's New World Dictionary» باسی دەکـات لە بنـەچـەدا یان فەرەنسییـە، کە پێیـان ووتوە: Teorie) یان لاتینی‌یە کە لەگەڵ یونانی‌یەکانا بە Theoria) ناویـان بردووە پاشـان بە Theorein) بە واتای To look at بەکار هێنراوە، کە ئەمەش، بە واتاو ئاخـاوتنـەوە، تێڕوانینەکەی ئێمە دەگرێتەوە، لەوانەشە لەبنەچەوا بچنەوە سەریەك.

دەنگ دانەوە بۆسەندنەوە	استجابة	response
هەڵسەنگاندن	تقویم	evaleeation
ڕەفتار کردار	سلوك	behavior

فەرهەنگی پەروەردەکردن کە (Good) دانیاوە، وای پیشان دەدات کە behavior بە شێـوەیـەکی فراوان، هەمـوو ئەوشتانەیە کە گیانداریك دەریکات، وەك: کرداری بەءچاو، یان ڕەفتاری لەش و ئاوهەناو، یان تاسەی دەروون و جموجۆڵی هەڵچوون.

بۆیـەکـە «ڕەفتار»، یان «کردار»، هەردووکیان جوان گونجاون بۆ دەربڕینی ئەم واتایە.